نەوزاد جەمال

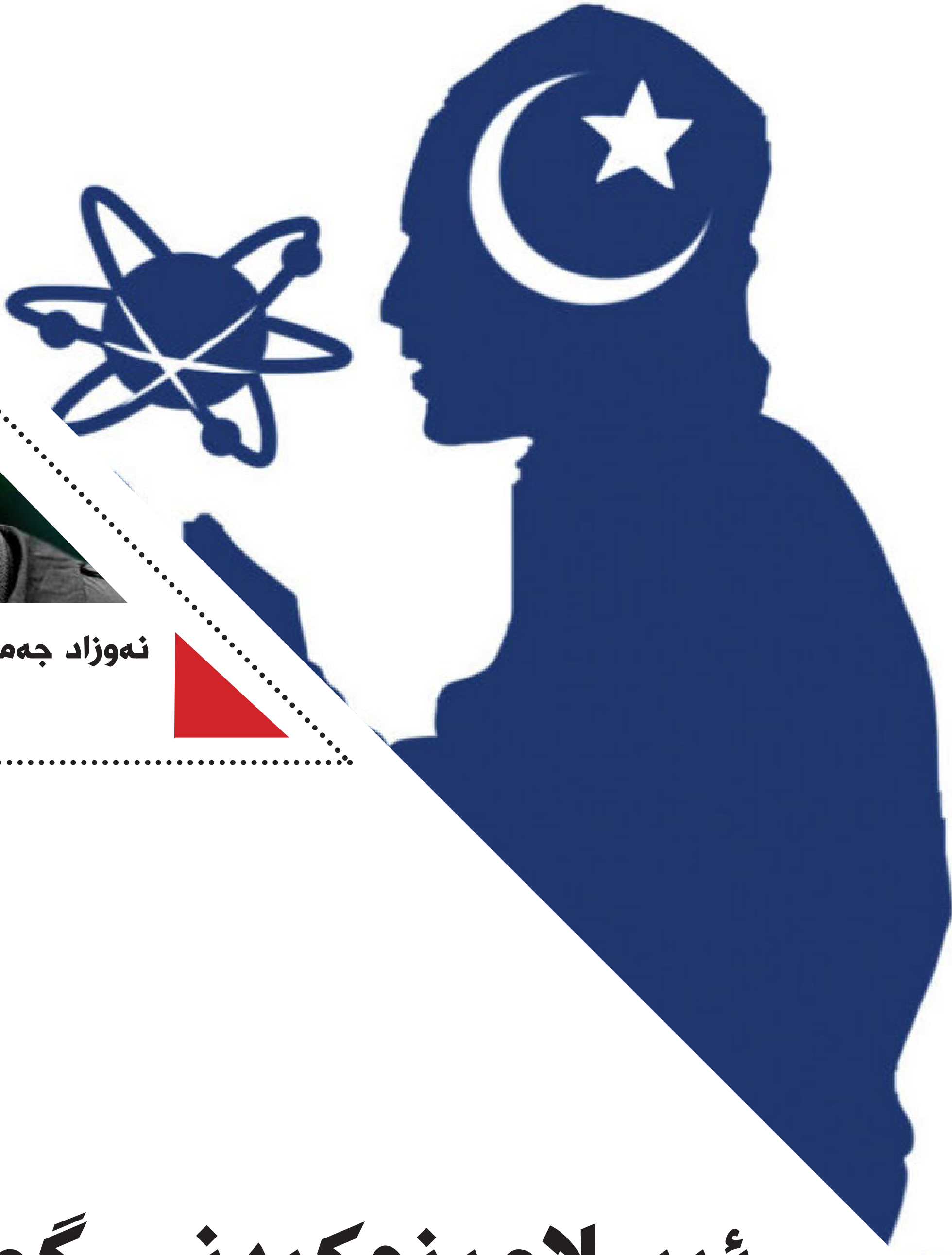

ئیسلامیزەکردنی گوتاری مافی مرۆڤ و زانست و کۆمەڵگەی کوردی

دیاره ئەم ناونیشانە زۆر فراوانە و چەندین ڕەهەندی مێژوویی و کۆمەڵایەتی و زانستی و ئایینی دەگرێتە خۆی، چونکە لە ڕوویەکەوە دەوڵەمەندیی بابەتەکە دەگەیەنێت، بەڵام لە ڕووی توێژینەوەیەکی قووڵەوە دەکرێت ئەم نووسینە تا ڕادەیەك هەژار بێت، ئەگەر بابەتێکی فراوان وەك ئەمە بە تیروتەسەلی توێژینەوەی لەسەر نەکرێت. بۆیە مەبەست لەم نووسینە بەدواداچوون و پێداچوونەوەیە بە گێژەنگێ، کە لێرەدا بە «ئیسلامیزم» ناو دەبرێت. دەکرێت ئیسلامیزم بە ئیسلامگەریش ناو ببرێ. واتە بە مانای بیروباوەڕی دۆگما و چەقبەستوو و ڕادیکاڵ.

پێش ئەوەی بچمە باسەکەوە، گونجاوە هەوڵوێستەیەك بکەین لە بەردەم چەمکی ئایین و جیاوازی لەگەڵ فەلسەفە و زانست بەو مەبەستەی ئەم جیاوازییە بەرچاوڕوونی بێت و پلەی ئایین لە ژیان و بیرکردنەوەدا تێبگەین .ئاشکرایە هەستی ئایینی هێندەی تەمەنی مرۆڤ کۆنە «ئایین». لێرەدا بە واتا گشتی و فراوانەکەی، نەك ئایینێك بەتایبەت. خولیای ئایین هەردەم هاوەڵێکی نزیکی مرۆڤ بووە. باشتر بڵێین، مرۆڤ هەمیشە لە میانەی سروتەکاندا سەرگەرمی ئاییندار بووە. باوەڕی ئایینی وەك تێڕوانینێك بۆ دونیایەکی نەناسراو و نادیار ویستویەتی گوزارش لە پەنهانی، لە بوونەوەر، لە سروشت، لە تارمایی بکات و بیانخاتە فۆڕمێکی پیرۆزەوە. هاوکات پلە و پایەیەکی دیاری لە ژیانی ڕۆژانەیدا بۆ دابنێت. کەواتە مۆتیڤ (پاڵنەر)ی ئایینی هەڵماڵینی پەردەیە لەسەر نەناسراو، نەوتراو و نەزانراوەکانی ئەودیوی سروشت.

کێشەی ئیسلامیزەکردن

پرۆسەی بەئیسلامکردن هەڵمەتێکی سەرتاپاگیرە، کە پەل بۆ هەموو ڕەهەندەکانی ژیانی تاك و کۆمەڵ دەهاوێژێت. بە واتایەکی تر؛ پانتاییەك لە دەرەوەی پرۆسەکەی ناهێڵێتەوە. ئەم ڕەوتە دروستکردنی جیهانێکە و گۆڕینی سترۆکتۆری کۆمەڵ و داڕشتنەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و کولتووری و سیاسی و ئابوورییەکانیشە. ئەمەش لەبەر ڕۆشنایی ڕاڤەکردنێکی تردا بۆ دەق و پەیڕەوکردنی فەرمانە ئایینییەکان لە فۆرمێکی زەقکراودا. هەر بۆیە ڕاستە ئەگەر بڵێین ئێمە لە بەردەم دیاردەیەکدا نین، لە بەردەم کەشێکی ئایینیدا نین بە واتا باوەکەی، کە باس لە پەیوەندیی مرۆڤ و خوا دەکات. بەڵکە لە بەردەم لێشاوێکداین، کە سەرجەم خانەکانی مرۆڤ و شانەکانی کۆمەڵ و بونیادی ئاوەز دەخاتە ژێر دەسەڵاتی دەقەوە. ئیتر ‹خوا› چاودێر نییە، بەڵکو لە لایەن نوێنەرانی و خەلیفەکانیەوە دیسپلینکردنی مرۆڤ دەست پێدەکات.

ئیدی ئێمە لە بەردەم دامەزراندنی دەزگایەکی دەوڵەتیدا نین، بەڵکو لە بەردەم دامەزراندنی مەملەکەتی خودادایین. واتە لە بەردەم جۆرێك ‹دەلالچیی ئایینی› بە چەندین فۆرم و لێکدانەوەی ئاڵۆزدایین. کەواتە ئەم شێوازە بۆ دەستبەسەراگرتنی دەسەڵات کە لە هەموو ڕوویەکەوە دەجوڵێت، جیاوازییەکی نییە لەگەڵ ڕژێمێکی بیرکردنەوەی تۆتالیتاریزمی، کە هەمان میکانیزمی دیسپلین و سزا بەکار دەهێنێ.

لێرەوە چەمکەکان، دروشمەکانیش بەدوور نابن لە دەستکێشی ئیسلامیزەکردن، جا مافی مرۆڤ بێ یا چەندین چەمکی باو لە ژیانی ڕۆشنبیریدا. لێرەدا سێ تەوەری سەرەکی، پەیکەری بابەتەکە هەڵدەگرێت و هەندێك بابەتگەلی وەك هەڵمەتی ئیسلامیزەکردنی کۆمەڵگە و ڕۆشنبیری کوردی، مەسەلەی تیرۆریزم و بارودۆخی جیهانی و ناوچەیی دێنە بەردەممان. دیارە تەوەرەی یەکەم باس لە چەمکی مافی مرۆڤ و جارنامەی ئیسلامی بۆ مافی مرۆڤ دەکات. تەوەرەی دووەمیش، باس لە زانست و ئایین و ئیسلامیزەکردنی زانستەکان دەکات.

دەکرێ پرسیارێك بێتە پێش، بۆچی بابەتێکی وەها جەماوەرورووژێن- پۆپیلەر (populair) هەڵدەبژێرم، واتە بۆ لەسەر دیاردەیەکی زەق و بەناوبانگ بنووسم، لە کاتێکدا لە ڕۆشنبیریی کوردیدا سەدان بابەتی تر سەبارەت بە بیرکردنەوە لە کۆمەڵگە و کێشەکانی مرۆڤ هەن و کەمتر نین بۆ لێکۆڵینەوە؟ لە لایەکی ترەوە، هێندە لەسەر ئیسلامگەری بە زمانە جیاجیاکان نووسراوە و لە نووسینی کودیشدا وا بزانم گەلێك هاتۆتە بەر باس و گۆ، من پێم وایە ئەم بابەتانە بە یەك نووسین و لێکۆڵینەوە کۆتاییان پێنایەت، لە کاتێکدا کێشەکە بەردەوام هەر لەتینندایە و پاشان ناکرێت بە یەك دوو لێکۆڵینەوە سەروبەری کێشەکە لە هەموو ڕوویەکەوە بخرێنە ژێر پرسیارەوە، چونکە وەك چۆن پرۆسەکە سەرتاپاگیرە، ئاوەهاش کاردانەوە و هۆکارەکانیشی فرەڕەهەند و فرەلایەنن.

هەر بۆیە دەبێت بزانین لە میتۆدی نووسیندا چ پرسیارێك، چ کێشەیەك دەبێتە جێگای توێژینەوە. ئایا باس لە چ کێشەیەك دەکەین و چۆن بتوانین دایبڕێژین، ئەگەرچی پێناسەکردن بۆ خۆی دژوارییەکی تری فەلسەفەمان بۆ قوت دەکاتەوە. لێرەدا پێناسەی کێشەکە بە ئەندازەی دەستنیشانکردن ڕەگوڕیشاڵەکانی کێشەکە ناکەین. بۆیە دەبێت بپرسین: ئایا کێشەکەمان کێشەی ئیسلام و ئایینە؟

ئەمڕۆ کە «ئیسلام تەنگەژەیەکی «ئیشویەکی» جیهانییە، وەکو چۆن لە میدیا و کۆڕە زانیارییەکاندا ئەو بەربڵاوییەی بەرجەستە دەکرێ. دیارە ئەم بەربڵاوییە باوە، بۆ خۆی هێندەی تر قەیراناویکردنی تیزی لێکۆڵینەوە و نووسینەکانە. چونکە لەباتی باسکردنی دیاردەی «ئیسلامگەری» وەك ئایدیۆلۆژیای بزاڤێکی سیاسی، کولتووری و دەقگەرا، باس لە ئیسلامێکی گشت دەکرێت. واتە ئیسلامێك کە ئەستەمە لە چەند ڕستەیەکیشدا پێناسە بکرێت. لەبەر ئەوە، دەبێت بپرسین ئەم چەشنە توێژینەوە و لێکۆڵینەوانە لە توانایاندایە بچنە بنجوبنەوانی دیاردەکە؟ واتە کێشەی ئیسلامگەرا بە شێوەیەکی گونجاو (Relevant) و بابەتی شرۆڤە بکات؟ دیارە نەخێر. چونکە کاتێك خودی ئیسلام دەبێتە مشتومڕ و جێی پرسیار، ئەوسا لە قەیرانەکە، کە ئیسلامگەرییە، دەردەچین.

گرفتەکە لەوەدایە کە کاتێك باس لە تیرۆر دەکرێ، باسی ئیسلام دێتەوە بەردەم. کاتێك باسی دواکەوتن، دیموکراسی و ئازادی و گۆڕانکاری لە جیهانی ئیسلامیدا دەکرێ، یەکسەر خودی ئیسلام دەکرێتەوە بە ئیشکالیەتەکە. وەك توێژەری بواری ڕادیکاڵیزم و توندڕەویی ئایینی ‹گراهام فوللەر› جەختی لێدەکات، ئەوەیە، دەبێت یەك پرسیار بکەین، ئایا موسڵمانان بۆ

خۆیان چیان دەوێت؟ واتە خوازیاری چین لە بەرامبەر گۆڕانی دیموکراسی و مەسەلەی تیرۆردا؟ چۆن دەڕواننە ئەم دیاردانە و هەڵوێستیان چییە و بۆچی؟

نەك ئەوەی پرسیارێکی داخراو بکەین: ئایا ئیسلام تیرۆرە، ئیسلام مۆدێرنە، ئیسلام زانستە؟ لەبەر ئەوەی شارەزایان هەمیشە بە چەندین شێوەی جیاواز لێکدانەوە بۆ دەقەکان دەکەن. بۆیە بەراوردی ئەم بابەتگەلانە لەگەڵ ئیسلامدا بێسوودە. کەواتە پرسیاری دیموکراسی و مافی مرۆڤ و گۆڕان زیاتر بەستراوەتەوە بە خودی موسڵمان و هەڵگرانی باوەڕی ئاینییەوە، نەك بە خودی ئیسلامەوە.

کەواتە گرفتەکە خودی موسڵمانان دەگرێتەوە، کۆمەڵگە و نەریت و سیستەمی سیاسی و خوێندن و پەروەردە، کە تا چەندە هەڵگری توانای گۆڕان و ژیانەوەن. تا چەندە ئامادەیی بوژاندنەوە و تا چەند دەتوانن لە کارتێکردنی دۆگما بەدوور بێت. هەروەها پشکنین و توێژینەوە لە هۆکارەکانی سەرهەڵدان و تەشەنەکردنی ئیسلامگەری، کە لە کوێوە سەرچاوەی گرتووە. بەتایبەت، ئەگەر بمانەوێت لە مەسەلەی توندوتیژیی ئایینی بدوێین. هەر لەبەر ئەمە، پسپۆڕێکی وەك ‹بینجامین باربەر› سەرهەڵدانی تیرۆر» ناگەڕێنێتەوە نە بۆ ئایین، نە بۆ خودی جیاوازیی شارستانی وەکو سامۆیل ‹هانتنگتۆن› بۆی دەچێت. بەڵکو، دەگەڕێتەوە بۆ هەژاری (کۆمەڵایەتی، ئابووری، زانیاری)، نەبوونی ئازادی و ژێردەستەیی و چەوساندنەوەی سیاسی. ڕژێمەکانی وڵاتە ئیسلامییەکان ڕۆژانە هەزران کەس بەند دەکەن و ئازار دەدەن و لەپێناوی مانەوەی دەسەڵاتیاندا دەکوژن» . دیارە دەکرێ ئەمە بە هۆکارێکی ناوخۆیی دابنێین. هەروەها نەبوونی دیموکراسی لەسەر ئاستی جیهان و نایەکسانیی ئابووری و بەهێزیی هەندێك زلهێز هۆکارێکی تری بڵاوبوونەوەی تیرۆری جیهانی و زەمینەخۆشکەری ڕادیکاڵکردن و هەڵایسانی بەرپەرچدانەوەی توندوتیژە.

دیارە گرنگی ئەم بابەتە و مەترسی تیرۆر، کە بە نوێترین میکانیزمی تەکنۆلۆژیا کار دەکات، جیا ناکرێتەوە لە ڕەهەندە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان. هاوکات تێگەیشتن و وردبوونەوە لەم بابەتە بۆ ئێمەی کورد تێگەیشتنە لە هەندێ ڕەهەندی کولتووریمان، لە ئاستی شارستانیی کورد لە تەوەرەی سێهەمدا باسی لێدەکرێ. لە هەمان کاتدا، دەبێت بزانین ئێمە لە بەردەم بزاڤێکی جیهانیی سنووربڕداین. واتە بزاڤێك کە تێڕوانینێکی سەراپاگیر بۆ ژیان هەیە و لە بەردەم تەوژمێکی ئاینزاکراو بۆ کۆلۆنیالیزمەکردنی داهاتوو، بە گەڕانەوەیەکی خێرا و توندوتیژ بۆ ئەو ڕەسەنەی لە ڕابردوودا هەیە. هەڵبەت ئیسلامیزەکردن تەنها ڕواڵەتەکانی ژیان و شێوازی هەڵسان و دانیشتنمان ناگرێتەوە، تەنانەت پانتاییە شاراوەکانی ناوەوەمان، دەروون و خواست و حەزەکانیشمان پاوان دەکات. هەر لەبەر ئەوە، بە ڕەوتێکی (تۆتالیتێر) گشتیگیرخوازیی دادەنێم.

تەوەرەی یەکەم: مافی مرۆڤ

زۆر گرنگە کە ئێمە «جاڕنامەی مافی مرۆڤ» وەك جاڕنامەیەکی جیهانی، وەك پرەنسیپ، وەك

سەرچاوەیەکی نێودەوڵەتی تێبگەین. پاشان دەبێت ئاگادار بین، ئەگەرچی ئەم «جاڕنامەیە»، ئەم دۆکیومێنتە هەروا لەدایك نەبووە، بەڵکو ئەنجامی چەندین کارەساتی مێژوویی و جەنگی گەردوونییە. زادەی تاقیکردنەوەی مرۆڤ و چەشتنی ئازار و وێرانیی جەنگ و شەڕوشۆڕەکانی مرۆڤە. ئەنجامی بیرکردنەوە لە ئاشتی وەك پرەنسیپی سیاسی، ڕێزی مرۆڤ، ئازادی وەك دەستکەوتێکی گرنگ و پێویست بۆ ژیانی هەموو مرۆڤێك. سەرچاوەی یاسایی ئەم جاڕنامەیە لە ڕووی جوگرافی و یاساییەوە، پرۆتۆکۆڵێکە کە لە لایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە ئامادە کراوە. دیارە ئەمە بۆ ئیسلامیستێك جێی گومان و پرسیارە. هەر لەبەر ئەمەش مەسەلەی سەرچاوەکانی مافی مرۆڤ خاڵێکی بنەڕەتییە، کە «جاڕنامەی ئیسلامی مافی مرۆڤ » بێتەوە ئاراوە، کە دەگەڕێتەوە بۆ دەقی پیرۆز، نەك ئەزموون و زانست و فەلسەفەی سیاسی.

هەڵبەتە، هەرچۆنێك بێت، ئەوە خاڵێکی پۆزەتیڤە، کە هەمیشە گوێمان لە یەکدەنگیی ئیسلامگەری و تەنها یەکڕوخساری نەبێت، کە تەنها باس لە ئاکاری ئایینی بکات و زمانی توندوتیژی بەکار بهێنێ. ئیدی ئیسلامگەرێك باس لە مافی مرۆڤ بکات، باشە. ئەگەرچی ناوەڕۆکی مافی مرۆڤ، بە خوێندنەوەیەکی ئیسلامییانە کراوە و جێی پرسیارە. لەبەر ئەوە دەبێت ئاگادار بین کە ئیسلامیزم و مافی مرۆڤ دوو ڕەهەندی جیا لەخۆ دەگرن. هەر لەبەر ئەووەشە ئەو ئیسلامگەرەی (مافی مرۆڤ) وەك ڕەهەندێکی ڕەوشتی سیاسی فەرامۆش دەکات، دەبێتە تیرۆر، زەبروزەنگ. بە پێچەوانەشەوە ئەمە ڕاستە.

خاڵێکی تر کە گرنگە، ئەوەیە گوتاری گەڕانەوە بۆ سەرچاوەی پیرۆز کە لە جاڕنامەی ئیسلامیی مافی مرۆڤدا هاتووە، بە تەنها ناتوانێت ببێتە پێکهێنەری پرنسیپێکی تەواو بۆ مافی مرۆڤ بە گشتی. واتە تەنها گەڕانەوە و خوێندنەوە بۆ ئیسلام لە بەرجەستەکردنی بنەماکانی مافی مرۆڤدا کورت دەهێنێت. لە لایەکی ترەوە « جاڕنامەی ئیسلامیی مافی مرۆڤ» هەڵگری جیاوازی و تایبەتمەندییەکە، کە تەنها بۆ مافی موسڵمان بشێت. چونکە دەقی ئایینی باوەڕی ئیسلامی سەرچاوە و دیکۆر و ناوەڕۆکی بەڵگەنامەکە

ئیدی ئێمە لە بەردەم دامەزراندنی دەزگایەکی دەوڵەتیدا نین، بەڵکو لە بەردەم دامەزراندنی مەملەکەتی خودادایین. واتە لە بەردەم جۆرێك ‹دەلاڵچیی ئایینی› بە چەندین فۆرم و لێکدانەوەی ئاڵۆزدایین

دیاری دەکات. لەبەر ئەوە جاڕنامەیەك نییە بۆ مرۆڤ وەك تاك، بەڵكو بۆ ئومەی ئیسلامییە. لە هەمان كاتدا ئەم جاڕنامەیە خۆی بەرامبەر جاڕنامەی جیهانی دادەنێت، کە جاڕنامەیەکە سنووری ئایینی و ڕەچەڵەك و ناوچەگەری دەبەزێنێت.

كێشەی مافی مرۆڤ لێرەوە دەبێتە كێشەی گەڕانەوە بۆ دەق، چۆنێتیی خوێندنەوە و لێكدانەوەی تێکست و پەرتوکە ئایینییەکان. ئەمەش بۆ خۆی دووچاری گێچەڵێكی ترمان دەكات. گێچەڵی زمان، لێكدانەوە و ڕاڤەكردن و چەندین گرفتی تر، كە سەدان ساڵە بیری ئیسلامیی پێ گیرۆدەیە. وەك وتم، لەبەر ئەوەی ئایین و باوەڕ دەبێتە تەوەرەیەكی سەرەكی و چەقی چەمكی جاڕنامەی ئیسلامی، كە وا بكات كە مرۆڤگەلێك لە دەرەوەی ئەم باوەڕە ئایینییە مافی مرۆڤایەتییان دەستەبەر نەكرێ و جیاوازیی ئایین و باوەڕ ببێتە هۆكارێك لە هەڵگیرسانی ململانێ و دەستدرێژیكردنە سەر ئەویتر. لێرەوە، ئەگەر سەرنجێكی خێرا لە ڕووداوەكانی ئەم چەند ساڵە بدەین، دەبینین ئیسلامگەرایی توندوتیژ بەرگێكی ئیسلامییانە دەكاتە بەری ڕووداو و كارەساتەكان. واتە زللەیەك لە موسڵمانێك، زللەیەكە لە ئیسلام. تەنانەت ئەوانەی بە ناوی ئیسلامەوە دەدوێن، خۆیان لە بەرەیەكی تری دیموكراسی و مۆدێرندا دەبینن. هەر بۆیە دژایەتیكردن و لێدانی ئەم بەرە «نائیسلامییە» بە كارێكی پیرۆز و فەرمانی خودایی تەماشا دەكەن. لە كاتێكدا میدیای جیهانی كەوتۆتە هەڵەیەكی كوشندەوە لە بەگشتاندن و ناوبردنی ڕووداو و گرفتەكان، بە گرفتێكی ئیسلامی و موسڵمانانیش هەر بۆنەتە جەنگاوەری ئەم جەنگە و هیچی تر!

دیارە چ لە لایەن ئیسلامگەر و چ لە لایەن میدیای جیهانی بە شێوەیەكی گشتی ڕووداو و كارەساتەكان و ئیشەكان ئیسلامیزە دەكەن. ئەمەش بۆ خۆی قەیرانی میدیایە بەگشتی، چونكە زۆر خێرا و بازرگانییانە (كۆمێرشڵ) و هەواڵەكان بۆ جۆشدان و ورووژاندنی ڕای جیهانی پەخش دەكەن. لە لایەكی ترەوە، ئیسلامگەرانیش پێیان باشە كە بە هۆی ئەم میدیا سەیروسەمەرەوە هەلەكە بقۆزنەوە، تا ببنە سەرتۆپی باس و هەواڵە گەرمەكان. دیارە ئەم باسە گرفتێكە كە زۆر هەڵدەگرێت و جێی باسەكەمان نییە.

بۆیە دەگەڕێمەوە سەر چەمكی مافی مرۆڤ لە ڕوانگەی جاڕنامەی ئیسلامییەوە. ئایا مەبەست لە كام مرۆڤ؟ مرۆڤ كێیە بەپێی ئەو پێناسەیەی جاڕنامەكە دەیكات؟ چەمكی «مافی مرۆڤ «چەمكێكی نوێیە و باس لە ماف و خواست ویستەكانی مرۆڤەكان دەكات لە ڕوانگە و دیدێكی سەربەخۆ و بێلایەنەوە. واتە مروڤ و پێداویستییەكان (جەستە، مادی، ڕۆحی) ئەو هەل و دەرفەت ژیان و پێشكەوتن گرنگن بۆی. ئاسایش و ئاسوودەیی، كولتوور، خواستە هونەری و وەرزشییەكان و هتد.

دیارە «مافی مرۆڤ» باس لە پەیوەندیی مرۆڤ و مرۆڤ دەكات. مرۆڤ لەگەڵ خۆی، مرۆڤ و سروشت و دەوروبەر، باوەڕ. بۆیە باوەڕ دەبێتە یەكێك لە مافەكان. لە كاتێكدا جاڕنامەی ئیسلامی باوەڕ دەكاتە ڕەهەندێكی گرنگ، دەبێتە چەترێك كە مافەكانی مرۆڤ لە ژێریدا شرۆڤە دەكرێت. هەر لێرەوە

چەمکی «مرۆڤ» دەگۆڕێت بۆ کەسی باوەڕدار، بۆ بەندەی خودا. دواجار، پەیوەندیی خودا - مرۆڤ دەبێتە چەق و خاڵێك، کە پەیوەندیی مرۆڤ بە مرۆڤەوە دەبەستێتەوە. جگە لەوەی مرۆڤ لەسەر بنەمای باوەڕ دابەش دەکرێتەوە و چەمکی «مرۆڤ» لە واتا گشتی و رەهەندە جوگرافی و کولتوورییەکەوە دەگوێزرێتەوە بۆ رەهەندێکی ئایینی.

چەمکی «مرۆڤ» وەك دەستکەوتی نوێی بیری پێشکەوتوو لە نێو بیری ئیسلامگەریدا نییە. هەر بۆیە ئیسلامگەراکان دێن هەرچی ناو و سیفەتە، بۆ کەسی باوەڕدار لە دەقەکانی قورئان و سوننەتدا وەردەگرن و وەك چەمك پێشکەشی دەکەن. ئێمە پرسیارمان لەسەر ئەوە نییە، ئاخۆ ناوی مرۆڤ - سیفەتی مرۆڤ یان زانست لە قورئاندا هاتووە، بەڵکو چەمك و بنەماکانی ‹مرۆڤ بوون› چییە. کاتێك «مرۆڤ» بە دیدی ئیسلامگەری پێناسە دەکرێتەوە، بنەماکە بۆ چەند فەرمان و ئامۆژگاری و ئاکاری ئایینی کورت دەکرێتەوە. جاڕنامەیەك بە زمانی ‹نەفی› و ‹نابێت› باس لە مرۆڤ بکات، بێگومان باس لە ئازادی بە شێوەیەکی دیارینەکراو و نەچەسپاو ناکات، بەڵکو بۆ هەموو ئازادییەك گرێیەك، بەڵگەیەکی ئایینی قوت دەکاتەوە.

لەبەر ئەوە، لە بەردەم جاڕنامەیەکدا نیت، کە باس لە ئازادی و مافی مرۆڤ بکات، بەڵکو گەڵاڵەنامەیەك کە ‹ژیانت› پێدەدات، لە بەردەم لیستێك لە فەرمان، رێنومایی، رەچەتەی ژیاندایت. هەڵبەت ئەمەش خاڵێکی سەرەکیی جیاکەرەوەی هەردوو جاڕنامەکەیە لە یەکتری. چونکە کاتێك مافەکان بۆ ئەرك کورت دەکرێنەوە، ئەوسا پرسیارێك دێتە ئاراوە: ئایا ئەم بەڵگەنامەیە، تا چەند مرۆڤ وەك بوونەوەرێکی سەربەخۆ لە دەسەڵاتی دەق و باوەڕ و لە سنوورەکانی قەدەغەکردنی ئایینی پاراستووە؟ باشە گەر مرۆڤێك سنوورەکانی ئەم دەقەی بەزاند، چۆن و لەسەر چی سزادەدرێت؟ بۆ نموونە، هەڵبژاردنی بیروباوەڕ و ئایین، تا چەند و تا کوێ بڕ دەکات؟ لە کاتێکدا کەسێك لە وڵاتێکی ئیسلامیدا دەستبەرداری ئایینی خۆی دەبێت، چیی بەسەر دێت؟

ئەو سنوور و سزایانەی کە بە ناوی بەدڕەوشتییەوە ئەنجام دەدرێن، تا چەند لەگەڵ مافی مرۆڤ و ویست و خواستی خۆیدا دەگونجێت؟ هەڵبژاردنی هاوسەر بۆ نموونە، کە بەستراوەتەوە بە باوەڕەوە، موسڵمانێك بۆی نییە کەسێکی بێباوەڕ بخوازێ. پیاوی موسڵمان بۆی هەیە ژنێکی فەلە بهێنێ، کەچی ژنێکی موسڵمان بۆی نییە شو بە پیاوێکی فەلە بکات. هەڵبەت چەندین نموونەی تر، کە پێویست ناکات باس بکرێن. لە کاتێکدا ئەگەر سەیری بەندەکانی (1،2،3،4) «جاڕنامەی جیهانی مافی مرۆڤ» بکەین، هیچ لەم نموونانەی سەرەوە بەربەست نین. مرۆڤ بە تەواوی ئازادە لە هەڵبژاردنی بیروباوەڕ، هاوسەر، شوێنی نیشتەجێبون .

بەدگومانییەکە لە لایەکی ترەوە سەرچاوە دەگرێت، کە «مافی مرۆڤ» هەروەکو چۆن لای زۆربەی دەسەڵات و رژێمەکانی ناوچەکە و پارتە کوردییەکان لێك دەدرێتەوە، ئاوەهاش لای ئیسلامگەری دروشمی سیاسیی رووتە! پرسیارێکی جەوهەری کە ئایا سەرچاوەی دەسەڵات بۆ مافی مرۆڤ کێیە؟ بێگومان،

لە جاڕنامەی مافی مرۆڤدا، مرۆڤ خۆی بڕیاردەرە، خۆی ڕێسا و بەندەکانی مافەکانی دەستنیشان کردووە و ژیانی کۆمەڵگەی پێ بەڕێوە دەبات. لە کاتێکدا جاڕنامەی ئیسلامی دەسەڵاتی یاسایی دەخاتە نێو سنووری دەق و ژێر ڕکێفی ئایدیۆلۆجیا و گوتاری ‹خودایی›ەوە. بێگومان ‹خودا› بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ حوکم ناکات لە کێشە یاساییەکاندا بەڵکو نوێنەرانی، کەسانێك بە ناوی خوداوە دێن و یاساکانی بەڕێوە دەبەن.

مەسەلەی ژیان و مەرگ، پرسی ڕێز و ئازادیی تاکەکەس هەموویان دەبرێن بۆ لای تێکستەکان و زاناکانیش هەمیشە خەریکی کوڵاج و دۆبلاژ و دەرهێنانی حوکمی ئایینین، کە مافی ژیان و مان دیاری دەکەن، لە کاتێکدا ژیان - مرۆڤ دەبێتە سەرچاوەی ڕەوای جاڕنامەی گەردوونی. کاتێك ئایین – خودا دەبێتە سەرچاوەی دەقێکی یاسایی مافی مرۆڤ، ئەوسا ئێمە لە بەردەم دەقێکی زەمینیدا نین، لە بەردەم دەقێکی میتافیزیکیدان، کە باس لە خودا – مرۆڤ – دەوروبەر دەکات. کاتێك دەڵێین هەموو شتێك لە زەوی تا ئاسمان و بە مرۆڤیشەوە موڵکی خودایە، ئەوساکە ئێمە چۆن دەتوانین ئەمە پراکتیزە بکەین و بیگوێزینەوە بۆ واقیع. چۆن دەکرێت دەقێکی میتافیزیکی ببێتە مۆدیکی سیاسی و کێشەکانی ئەمڕۆمان؟

لە کاتێکدا ئێمە لە بەردەم دەقێکداین، کە باس لە ئازادبوونی مرۆڤ دەکات، هاوکات ڕێگە بە جۆرەکانی کۆیلەبوونیش دەدات. لە کاتێکدا باس لە باوەڕ دەکات، بەڵام جۆری باوەڕەکەشی هەڵبژاردووە و دیاریی کردووە. ئازادی بیروباوەڕی تا ئەو شوێنەیە، کە سنووری دەق، پیرۆز و هەقیقەت نەشکێنێت. تەنانەت گومانێکیش سەرت بە قەنارە دەکات و هەزارویەك بەڵگەی ئایینی و ناو و ناتۆرەی بۆ دادەتاشرێت!

ئەوەی لە کۆتایی ئەم تەوەرەدا دووبارەی دەکەمەوە، جاڕنامەی ئیسلامی کارێکی باشە و هەنگاوێکی ئازایانەیە، بەڵام هێشتا نەڕسکاوە و پێویستی بە پێداچوونەوە هەیە. ئەو زمانەی پێی نووسراوە، زمانێکی ڕەسمییە. زمانێکی دەوڵەتە ئیسلامییەکانە، کە زۆربەیان لە ڕێی نوێنەرەکانیانەوە لەو کۆنگرە ئیسلامییەدا بەشدار بوون. بێگومان هەر خۆشیان پاڵپشتیی جاڕنامەکە ناکەن و ئەگەر تۆزقاڵێك لە سنووری دەسەڵاتی تاکڕەوییان کەم بکاتەوە، مۆری ناکەن. لە لایەکی ترەوە، دژی جاڕنامەی گەردوونی مافی مرۆڤن، چونکە بە بەهانەیەکی لێك دەدەنەوە، دژ بە دەستێخستنی وڵاتانی تری وەك نەتەوە یەکگرتووەکان لە کاروباری ناوخۆیی و دۆخی سیاسی ناوچەکە. پاساوەکەشی ئەوەیە کە وڵاتانی ئیسلامی بۆ خۆیان خاوەنی پرۆتۆکۆلێکن، کە لەگەڵ دابونەریت و ناسنامەی کولتوورییاندا دەگونجێت.

ئەگەرچی ئەم پۆزشانە هاندەرن بۆ دەسەڵاتی سیاسیی ڕەسمی لە وڵاتانی ئیسلامی، ئیسلامگەراکانیش کە خودی خۆیان قوربانیی ئەو سیستمانەن و سیستماتیکی دەچەوسێنەوە وەك نەیارێك جاڕنامەی جیهانی ڕەت دەکاتەوە بەوەی ئەمە کردەیەکی ڕۆژئاواییە، کەچی زۆربەشیان پاش زیندان و ڕاوەدونان بۆ وڵاتانی ئەورووپا هەڵدێن تا لەژێر ئەو ئازادییەی

کە هەیە، ئەمانیش جێی خۆیان بکەنەوە و بانگەواز بکەن بۆ ئیسلامیزەکردن و ڕادیکالیەت لە لایەك و لە لایەکی ترەوە بەرپەرچدانەوە و نەفیکردنی خودی بنەماکانی مافی مرۆڤ لە ڕێی ئەو دەستەبەرییە یاسایی و مرۆڤییانەی کە جاڕنامەکە بە هەموو کەسێك، کە مافی دەربڕینی ڕای جیاوازی هەبێت، دەیبەخشێت. جێی داخە ئیسلامگەریی دۆگما بگاتە ئەو ڕایەی کە هێندە هەلپەرست بێت، کە ئازادی بە ئازادی ڕەت بکاتەوە. سەربەستی بەکاربهێنێت بۆ ئەوەی سەربەستیی مرۆڤ کورت بکاتەوە. ئەوەش تاکتیکێکی سەیر نییە کە تۆ هێندە باوەڕت بە ئازادی نییە، سەربەخۆیی نییە، مافی مرۆڤ نییە، کە بۆ خۆت و باوەڕەکەت باشە، لە پاشان هەر هەموویان لەناو دەبەیت.

تەوەرەی دووەم: زانست

سەرەتا دەبێ ئاگادار بین کە ‹ئیسلامیزەکردنی زانست› بە ‹بەزانستییکردنی ئیسلام› نییە. لە هەمان کاتدا زانست و زانین لێرەدا لە واتا ئیپستمۆلۆژی و تیۆرییەکەی خۆی دادەبڕێت، واتە وەك ئامرازێك تەنها لەپێناو هەڵگۆزینی پاساو و بەڵگە و وەك ‹شایەتی دووەمی› دەقە پیرۆزەکان بەکاردەهێنرێت. واتە زانست دەبێتە (second order) پلە دوو لە پلەبەندیی (هێراکیەتی) ئایین و زانست و زانیندا. لێرەوە زانست بەرگێکی پیرۆز دەپۆشێت و تیۆر و بیردۆزەکانیش لەبەر ڕۆشنایی ئایەت و سۆنگەی هەڵسوکەتی ئایینییەوە لێك دەدرێنەوە. ئیتر زانست چەکێکە وەك چەکەکانی تری بەرگری لە ڕاستیەکانی ئایین. بۆیە لە سۆنگەی زانستەوە بە واتایەکی تەسك، لێکدانەوەی دەقێك بە تێرم و زاراوەی زانست دەکرێت. بەمەش زانست، لە زانستێتی خۆی دادەبەزێت و دەکەوێتە ژێر ڕکێفی بڕیاری پێشوەختی ئایینەوە. زانست و تیۆرەکانی لە گریمانە (هیپۆتەسێکی) ئەقڵانی و ئەندێشەیەکی زانستەوە سەرچاوەناگرێ، بەڵکو ئایەت و فەرموودەکان دەستنیشانیاندەکەن. لە هەمانکاتدا ئەو بابەتانە دەوروژێنرێن و باسدەکرێن، کە جەماوەری باشیان دەبێت سەرنجڕاکێش و ساکارئامێز و دوورن لە ئاڵۆزی. ئەوانەی باس لە گەردوون، هەسارە، کردگار، داروین، فرۆید، هۆکاری یەکەم و زیندەوەر و گیانلەبەرانی وەك هەنگ و نەهەنگ و مێروولە دەکەن، پێیانوایە زانستین. دیارە ئەم بابەتانە زیاتر پرسیاری ‹تیۆلۆجین› واتە ئایینین، نەك زانستیی پوخت. ئەمڕۆ زانست بە دوای هۆکاری یەکەم و کردگار کێیەدا ناگەڕێ. ناپرسێت کێ خانەی دروست کرد، بەڵکو خانە چۆن دروست دەبێ و گەشە دەکات و دەمرێت. زانست هەوڵ نادات مەتەڵی ژیان هەڵبهێنێت، بەڵکو گەڕانە بە دوای ئەو شتانەی لە ژیاندان. ئیسلامگەریی زانستی ناچێت لە ڕوانگەی زانستەوە سەیری دەق بکات، بەڵکو لە دەقەوە سەیری زانست و ئەرکی زانست دەکات، چونکە ئەگەر وابێت، دەکرێت زانست جێ بە باوەڕبوون لەق بکات. هەر لەبەر ئەمەشە چ شتێك هەماهەنگ نییە و ناکۆکە بە ئایین، وەلا دەنرێت . دیارە ڕاڤەکردنێکی بەناو «زانستی» تا ڕادەیەك بە دیاریکراوی، دەگەڕێتەوە بۆ کەسانێکی وەك ‹جەمالەدینی ئەفغانی› و ‹محمد عبدە› و ‹ڕەشید ڕەزا›. ئەوانە کەسانێکی ئاوارەی ئەورووپا،

بەتایبەت لە پاریس بە ئەنجامەکانی شۆڕشی فەڕەنسی، ڕێنسانسی زانستی و ملدانی ئایین و چۆڵکردنی مەیدان بۆ زانستەکان ئاشنا بوون. پاشان، ئەوان لە دڵسۆزیی خۆیان هەستیان بە پەژارەیی و دواکەوتوویی و هەژاریی کولتووری وڵاتانی ئیسلامی کردووە. هەر بۆیە بەو خەونەوە ویستیان لە ڕێی ڕێکخستنی پەیوەندیی ئایین و زانست، بتوانن گۆڕانکاری لە هۆشیاریی گەلانی ئیسلامیدا بکەن. دیارە لە کوردستانیش کەسێکی وەك ‹نەورەسی› لەم ڕووەوە هەوڵی زۆری داوە و هەروەها پیاوێکی وەك ‹شێخ محمدی خاڵ› و کەسانی تریش، هەمان ڕێچکەیان لە ڕاڤەکردنی قورئاندا گرتە بەر.

بێگومان، لێکدانەوەی قورئان بە هۆی داهێنانی زانستی و دۆزینەوەی نوێیەوە، گەیشتە ڕادەیەکی ئەفسانەیی، واتە وەك ئەفسانەیەکی جیهانی زانستی لێهات. چەندین نوسەر خەریکی ئەم بابەتە بوون، چەندین وتاری سەیروسەمەرەیان لەژێر ناوی زانست و ئاییندا بڵاو کردەوە. تا ئەو ڕادەی لە هەر داهێنان و دۆزینەوەیەکدا یەکسەر ئایەتێك بە باڵای ئەو دۆزینەوە نوێیەدا هەڵدەدەن. دواجار مرۆڤ دەگاتە ئەو ڕادەیەی بڵێ؛ چەندە ئەم ئایینە نوێیە، چونکە ئەگەرچی چەندین سەدەیە هەیە، بەڵام هەرچی ئەمڕۆش دەدۆزرێتەوە، بۆ خۆی هەزاران ساڵە نووسراوە و باس کراوە! کەچی هەمان ئایینیش بەبێ داهێنانێکی زانستی، یا کەسێکی شوێنکەوتووی وەهای نییە لە ڕێیەوە دەسپێشخەر و نهێنییەکی زانستیمان پێببەخشێت.

هەر مەلایەك هەستا و باسی ئەم مەسەلانەی دەکرد، وەك ئەوەی بابەتەکانی زانستی و مۆدێرنە، تەنانەت وەك شتێکی قۆشمە دەیگێڕنەوە، لە سەردەمی کۆڵۆنیالیزمی ئینگلیزدا لەشاری سلێمانی «سێر برسی کوکس» لەگەڵ مەلایەك لەسەر زانست و ئایین دەبێتە دەمەتەقێی. مەلاکەش ڕادەپەرموێت و دەڵێت، کاکە ئەوەی ئێوە باسی دەکەن، هەمووی لە قورئاندا هەیە و باس کراوە. کوکسیش دەڵێ، تەنانەت ئەم ڕاوەستانەیش لێرەدا. مەلاکە دەڵێت بەڵێ، ئەوە نییە دەقی قورئان دەفەرمووێ (وتر-کوك- قائما) باس دەکات، کە کوك وەستاوە!

ئیدی قورئان لەو پەرتووکەی کە ڕەهەندی کات و شوێن ڕووداوەکانی تێدەپەڕێنێت و دەبێتە دەقێکی ‹کات تێپەڕ›، زۆر شت بە بەجێهێڵراوی بۆ ئەقڵی مرۆڤ دەهێڵێتەوە. واتە کاتێك قورئان سەبارەت بە ڕووداوێك هیچمان پێناڵێ، ئەوەی زۆر شتی گوتووە، بەوەی لە بنەڕەتدا بۆ لێکدانەوە و بیرکردنەوەی مرۆڤی بەجێ هێشتووە، بەڵام کاتێك زۆر لە دەقێ دەکرێت کە شتێك بڵێ، کە نەیگووتوە، ئەوسا خودی قورئان هیچمان پێناڵێ. کاتێك کە دەوترێت قورئان هەموو شتێکی تێدایە، ئەوجا چ پێویستییەکیان بە زانستە؟ کەسێك شارەزایی لە قورئاندا هەبێت، باش دەزانێت ئەم دەقە بە شێوەیەکی گشتی لە ڕێی ئاماژە و زمانی سیمبولەوە شتی وتووە. تەنانەت زۆر حوکمی ئایینیشی بە ورد و داخراوی باس نەکردووە، بۆ نموونە ڕەکاتەکانی نوێژ زەقترین نموونەیە!

ئیتر نازانم چۆن ئەتۆم و بۆمب و نازانم ئەو هەموو شاخ و باڵەی بە ناوی قورئانەوە باس دەکرێت،

ڕاستە؟ لە لایەکی ترەوە، مرۆڤ سەری سووڕ دەمێنێ لە بارتەقای ئەو هەموو لێکدانەوە جیاجیایەی کە بە درێژایی سەرهەڵدانی زانستی ڕاڤەکردن و لێکدانەوەی دەق کراون. دیارە ئەمە بۆ خۆی داهێنانێکی بەنرخە، کە ئەقڵێك کە بتوانێت چۆن مامەڵە لەگەڵ دەقێکی وەها دەوڵەمەند و لەگەڵ زمانێکی گشتی و شاراوەدا بکات. جێی ڕامانە کە چۆن زانستی لێکدانەوە لای زانایانی ئیسلام، زۆر لە پێش فەیلەسوفەکانی زمان و تیۆری واتاوە بتوانن لەگەڵ دەقدا بکەونە گفتوگۆ و بتوانن بنەمایەك بۆ بەرهەمهێنانی واتا و هەڵەێنجانی بڕیار و ئامۆژگاری و هەڵگۆزینی پەند و ڕێنومایی بە ئەنجام بگەیەنن.

دیارە بێدەنگیی قورئان لەمەڕ هەندێ بڕیاری ڕۆژانەوە بەهێزی و تۆکمەیی بۆ خودی تێکستەکە. لە لایەکی ترەوە، ئەم بێدەنگییە ساموشکۆیەك، بوارێك بۆ لێکدانەوە و گونجاندنی فلیکسیبلێتی (نەرمێتی) تێکستەکە دەگەیەنێ. بۆ ئەوەی هەمیشە مەودایەك هەبێت کە مرۆڤ تێیدا خۆی بتوانێت جیهانبینی لەمەڕ ژیان و گوزەرانی بە پاڵپشتی دەقێك یەك بخات. بۆیە کورتکردنەوەی واتاکانی دەقی قورئان و خزاندنە نێو میتۆدێکی زانستئامێزەوە، کوشتنی ڕەهایی دەقە، واتە کردەیەکە لە ئەستەمەوە نزیکترە وەك لە مومکین.

پێم وایە، ئیسلامیزەکردنی زانست، بە دیویکدا وەڵامێکە بۆ سیکۆلاریزم و ڕەتکردنەوەی نوێخوازی. هەر بۆیە دەکرێت بڵێین هەڵمەتی ئیسلامیزەکردنی سەرتاسەری مراندنی دەقە، دەرهێنانی دەقە لە ڕەهەندە مێژووییەکەی و کورتکردنەوەیەتی بۆ گوتاری ئایدیۆلۆجی. واتە هەڵوەستەکردنێکی پەرچەکردارانەیە لە بەرامبەر گۆڕانکاری و داهێنانەکانی دونیای مۆدێرندا. دیارە کێشەی گۆڕان زیاتر کێشەیەکی سیاسی و کۆمەڵایەتییە، کێشەی کەسانێکە کە بە ناوی ئایینەوە دەدوێن، نەك خودی ئایین، کێشەی کەسانێکە کە لەژێر فشاری گۆڕانی ژیان و بیری مرۆڤدا دووچاری دوالیزمی ئایین - گۆڕان، ئایین - مۆدێرنە، ڕەسەن - هاوچەرخ دەبن. کەسانێك کە بەو گۆڕانانە هەست دەکەن کە ئیتر دەستبەرداری بڕوا و ئایین دەبن. ئەوە بۆ خۆی تەنگژەیەکە، کە باوەڕی ئایینی دووچاری هاتووە.

لە بەرامبەر هەڵوێستی ئەم جۆرە گوتارەدا، ئەوانەی باس لە سیکۆلاریزم دەکەن، خۆیان لە پەرچەکردار و چۆنیەتیی دژایەتی ئیسلامگەریدا دەبیننەوە. دیارە ئەم چەند ساڵەی ڕابورد، شتێکمان لەم ڕاستییە دەخاتە بەردەم کە چۆن میدیای کوردی و ڕۆشنبیریی ئێمە، چۆن لە بەناو ململانێی ئایین و سیکۆلاریزمەوە تێکەوتوون، واتە ئیشکالیەتێکیان بۆ ڕۆشنبیری و خوێندەواری کورد دروست کرد، کە چەندین ساڵ دەخایەنێت. پاشان ئەم دۆخە دەقاودەق وەرگێڕان و خواستنی ئەو قەیرانە ڕوناکبیرییە، کە هەرسێ زمان و ئەقڵیەتی فارسی و تورکی و عەرەبی بە دەستیەوە گیرۆدەیە، هەر لەبەرئەوە، زەمینەی ئەم قەیرانە لە ناو کولتووری کوردیدا بە حاڵەتێکی سروشتی نازانم و لە ئەنجامی پرۆسەیەکی مێژوویی و ڕۆشنبیریی خۆماڵی تەواوەوە هەڵنەقوڵاوە.

خوێندنـەوەی زانسـتی یـا ڕادیکاڵییانـە بـۆ زانسـت، بۆیاخکردنێکـی تـری هـەم دەقـە ئایینییـەکان و هـەم بـواری زانسـتە، کـە ئیـتر شـتێك نامێنێتـەوە زانسـتی پوخـت بـێ، چونکـە زانسـت وەك ئامـراز و بەڵگـەدەر لەسـەر ڕاسـتی دەقـە. پاشـان ئەمـە ئـەوە دەگەیەنێـت کـە ئاییـن/ زانسـت دژبەیـەك نیـن. هەڵبـەت ئەمـە، لـە پەرچەکردارێکـی نادانانـەی ئیسـلامگەراکانەوەیە، کـە پێیـان وایـە زانسـت دژ بـە ئایینـە. بـا بپرسـین؛ کام زانسـت بانگەشـەی بـۆ دەکرێـت؟ دیـارە ئـەوەی جێـی سـەرنجە، زانسـتە ئەزموونییـەکان – ئیمپرییـەکان پشـکێکی گەورەیـان لەم پرۆسـەیەدا بەردەکـەوێ، چونکە لەلایەکـی تـرەوە زۆرینـەی ئیسـلامییەکان لـە بەشـەکانی خوێندنـی بـاڵا، زانسـتەکانی پزیشـکی، دەرمانسـازی، پەرسـتاری و هتـد هەڵدەبژێـرن.

لەبـەر ئـەوەی بەگشـتی بۆیـان گرنـگ نییـە، ئابـووری چـی دەڵێـت و کۆمەڵناسـی چـۆن لێکۆڵینـەوە دەکات و فەلسـەفە چـۆن ڕەخنـە دەگرێـت. بەڵکـو گرنگـە کـە چـۆن بتوانـن بـاوەڕی خۆیـان لـە گومـان و لـە گۆڕانـکاری بپارێـزن و بەڵگـە و پاسـاو بـۆ بـاوەڕ و قایلبوونـی خۆیـان بدۆزنـەوە. لـە دیـدی ئەوانـدا، زانسـتە مرۆیـی و کۆمەڵایەتییـەکان دەبنـە سـەرچاوەیەك بـۆ بێبـاوەڕی و باوەڕلەتکـردن، چونکـە ئـەم زانسـتانە پرسـیار و گومـان لەسـەر خـودی ئاییـن بەرهەمدەهێنـن، بـەڵام زانسـتە سروشـتییەکان بـاس لـەم بابەتانـە ناکـەن و نیشـانی دەدەن کـە چەنـدە ئیسـلامگەرایەك سـەرقاڵی زانسـتە! کەواتـە ئیسـلامگەری وەکـو ئایدیۆلۆژیاکانـی تـر بـۆ نموونـە، ‹مارکسـیزمی سۆشـیالیزمی زانسـتی›، سـاڵەهایە بـە نـاوی زانسـتەوە بـاس لەنەخشـەیەکی سیاسـی و ئایدیۆلۆجـی دەکات بـۆ تێگەیشـتن و بیرکردنـەوە. ئاوەهـاش ئیسـلامییەکان هەمـوو ڕێگایـەك لـە ململانێـی سیاسـیدا دەگرنـە بـەر. جـا ئەوە گوتـاری مافی مـرۆڤ بێ یـا زانسـتگەری و بابەتگەلـی ڕۆشـنبیریی تـر بەشـێك بـن لـەو پرۆژەگەرییـە. لـە کاتێکـدا، مەسـەلەی سـیکۆلاریزم و ئاییـن بابەتێکـی سـەربەخۆیە، بۆیـە گرنگـە کـە بزانیـن چـۆن هەردووکیـان بوونەتـە گوتارێکـی ئایدیۆلۆژیـی ڕووت و ئامـرازی ململانێـی سیاسـی لەپێنـاو دەسـەڵاتدا. دواجـار ئـەو دوو گوتـارە لـە هەمـوو ڕەهەندێکـی مێژوویـی و فەلسـەفی و کولتووریـی پرسـەکە دەردەچـن. هەڵبـەت لـە باسـێکی تـردا، ئـەم خاڵـەم تـا ڕادەیـەك ڕوون کردۆتـەوە.

تەوەرەی سێیەم: ئیسلامیزم و کۆمەڵگەی کوردی

پرسـیارێکی سـادە کـە دەبـێ بورووژێـنرێ: ئایـا ئیسـلام وەك بـاوەڕ و ئاییـن لـە نێـو کۆمەڵگـەی کوردیـدا، هیـچ مەترسـی و هەڕەشـەی لەسـەرە؟ هیـچ کێشـە و گرفتێکـی لـە بەردەمدایـە؟ دیـارە مەبەسـت لـە ورووژاندنـی ئـەم پرسـیارە، پەردەهەڵماڵینـە لەسـەر ئـەو گوتـارەی کـە لـە پشـت ئیسـلامەوە سیاسـەت دەکات و ڕەوایەتیـی بـۆ خـۆی دەدۆزێتـەوە، هەروەهـا تـا بزانیـن ڕوناکبیـری کـورد لەمـەڕ ئیسـلام و ئیسـلامگەری چـۆن هەڵوەسـتە دەکات. دیـارە نکۆڵـی ناکرێـت، کـە لـە سەرانسـەری میدیاکانـی جیهانـدا، لـە دەزگا ئەکادیمـی و ڕۆشـنبیری و لێکۆڵینـەوە سـتراتیژییەکاندا، ئەمـڕۆ سـەرتۆپی باسـەکان ئیسـلام و ئیسـلامگەرییە، هـەر بۆیـە زیـادەڕەوی نییـە ئەگـەر بڵێیـن، ئـەم چەرخـە چەرخـی ئیسـلامە. دیـارە بـە واتایـەك کـە دەنگوباسـی ئیسـلام و موسـڵمانان پلـەی

یەکەمی بایەخ و سەرنجەکانە. هەڵبەت نەك بەو واتایەی کە ئیسلامگەری سەرکەوتنی بەدەستهێناوە یان توانیبێتی کارێکی وا بکات جێی سەرنج بێت.

وەك چۆن لە سەرەتای ئەم نووسینەدا ئاماژەی پێدرا، «ئیسلام» لە بەردەم ئاسایش و ئاڵوگۆڕەکانی جیهاندا کراوەتە گرفت و قەیران. لەکاتێکدا ئێمە لە ڕووی ئەکادیمی و تیۆرییەوە ئەو بۆچوونەی کە ئیسلام بە خودی کێشەکە دەبینێت، بە بۆچوونێکی پەلە و تەنك دەبینین. هەر لەبەر ئەوە دەبێت کێشە ڕاستینەکە (The Real Issue) کە خودی ئیسلامگەرا و موسڵمانان و بارودۆخی ئابووری، سیاسی و کۆمەڵایەتیی دنیای ئیسلامە، دەستنیشان بکەین.

مایەی سەرسووڕمانە کە چۆن ئیسلام بۆتە بابەتی هەڵایەکی (Hype)ی نێو میدیا و ڕۆژنامەکان. هەزاران نووسین و ڕاپۆرت و توێژینەوە و بەدواداچوونی ڕۆژنامەنووسی لەسەر ئیسلام و قورئان و مێژوو و پەیامبەرەکەی بۆ چەندین جاری تر لە بازاڕی کتێبدا پرفرۆشترین بوو. ئەوەی جێی سەرنج و ڕامانە، ئیسلام تەنها لای ڕۆشنبیران و دەزگا ئەکادیمی و فەرمییەکان نەبووە بە بابەتێکی بایەخدار، بەڵکو لای جەماوەر و خەڵکی گشتیش کە تینووی زانینی چییەتی ئەم ئیسلامە ئەفسانەییەیە. تەنانەت ڕۆژێك بەبێ هەواڵێك کە باس لە ئیسلام و موسڵمانان نەکات، تێناپەڕێت. هەربۆیە خەڵکێکی زۆر کەوتنە کڕینی پەرتووکی زانیاری سەبارەت بە ئیسلام.

دیارە ئیسلام بە درێژایی مێژووی خۆی هێندەی ئەمڕۆ جێی سەرنج و بایەخ و پرسیار نەبووە. هەر لەبەر ئەوەش بوو، کە وتم ئەم چەرخە و داهاتووش چەرخی ئیسلامە. چونکە هێندە لە جیهانی نائیسلامیدا پرسیاری ناسینی ئیسلام هەیە، ئەوەندەش لە ناو خودی باوەڕداران و جیهانی ئیسلامیدا بێئاگایی و تێنەگەیشتن لە ئایینی ئیسلام هەیە! ئەو نەشارەزاییەی سەبارەت بە ئیسلام هەبووە، ئەمڕۆ بە سەدان کۆڕ و سیمینار و مۆزەخانە و فیلمی تایبەت پڕ بکرێنەوە. جگە لەوەی ئەم لێشاوە سوود و قازانجی مادیی بۆ میدیا و شارەزایان و پەخشی تەلەفزیۆنی کە لە ژماردن نایەت، هەیە.

ئەگەر بگەڕێینەوە سەر ڕۆڵی ڕۆشنبیری کوردی لەم بارەوە، دەبینین پشکێکی گەورەی لەو مشتومڕە زۆرەدا بەرکەوت. لای ئێمەش «ئیسلام» بووە بابەتێکی مۆدەباو، کە بە هۆیەوە ڕوناکبیری کورد بوون بە دوو بەشەوە. بەرەیەك دژ بە ئیسلام و ئیسلامگەری، بەرەیەکیش کە بەرگری لە ئیسلامگەری دەکات. لەبەر ئەوە، دەبێت پرسیارێك بکەین: ئێمە لەمڕۆی ژیانی سیاسی و ترسی داهاتووماندا، دووچاری چ جۆرە گرفتێکی تر بووین؟ کوا بایەخ و لێکۆڵینەوەکان لەسەر کێشەی کورد و ڕێکخستنی ماڵی کورد؟

دیارە پارتە کوردییەکان لە هەموو کەس زیاتر سوود لەم بارودۆخە نادیار و ئاڵۆزکاوە دەبینن، چونکە سەرنج و پرسیارێك کە دەکرا یەخەی خۆیان و لێپرسراوەکانیان بگرێ، بەرەو ئاراستەی تر دەڕۆن. ئاخر ئەوان خۆیان خەریکی چین و کوا ستراتیژیەت و پلانەکانیان؟ دیارە پرسیارە خەمهەڵگرەکان کران بە بەری ئیسلام و کێشەی ئیسلامگەریدا، لە کاتێکدا ئەوانیش لە دەرەوەی بەرپرسیارێتییەکان نین. لەبەر ئەوە، سەنگەرێکی تریان بۆ کردینەوە لە کاتێکدا

دەکرا بە شێوەیەکی تر مامەڵە لەگەڵ دیاردە ئیسلامگەریدا بکرێ.

نکۆڵی لەوە ناکەم کە دیاردەی ئیسلامگەرا بۆتە کێشەیەکی سیاسی ڕۆژانەی سیاسەت و کولتووری کوردی، بەڵام لەباتی ئەوەی ئیسلامگەری وەك گرفتێکی سیاسی و دەرەتانێك لە دەرەتانەکانی کۆمەڵی کوردەواری دابنرێت، خودی ئیسلام بووەتە کێشەکە، ئەمەش هێندەی تر گوڕوتینی بە گوتاری توندی ئیسلامگەری دا. ڕۆشنبیر و کۆمەڵگەی کوردی دەبوو بپرسێ: ئەگەر ئیسلام کێشەیە، ئەوا چۆن؟ چونکە بە تەنها کردنی ئایین بە خودی کێشەکە، ئامادەیی و بەرپرسیارێتیی کۆمەڵگەی کوردەواری دەشارێتەوە. لە کاتێکدا کۆمەڵگەیەك کە ناسنامەی ئاییندای پاڵ دەداتە بەر ئیسلام و خۆی بە موسڵمانێکی دڵسۆز پێناسە دەکات، کەواتە لە پێش هەموو شتێکەوە، پرسیارێکە لەسەر ناسنامەی کولتووری و شارستانی ئێمە، پاشان ئایین و چۆنیەتیی تێگەیشتن و جێبەجێکردنی.

پاشان کە باس لە ئیسلام دەکرێت، وەك ئەوەی ئێمە چواردە سەدە لە ناو ئیسلام و کولتوورەکەیماندا لە بیر چووبێت. لەبەرچاومان نەبێ کە بیر و نەریتمان بەم ئایینە هەڵشێلراوە. کەچی هەندێ نوسەر وەك ئەوەی لەسەر مەریخ باسی کورد بکەن و پەرۆشن کە چۆن کۆمەڵی کوردەواری بگاتە مۆدێرنە، بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەو ڕەگە قووڵەی ئایین دایکوتاوە. دیارە بەگشتی بەدگومانم لە گوتاری ڕۆشنبیریی کوردی، چونکە ئەگەر گوتارەکەی دەستکردی سیاسەتی کوردی نەبێت، ئەوا ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ لەژێر فشار و کارتێکردنی سیاسەتی کوردیدایە. سیاسەتێك کە لە مەسەلە ڕاستینە و کێشە گرنگەکانمان نزیك ناکاتەوە. سیاسەتێك کە تەنها ئەقڵی کوردی، ڕۆشنبیری کوردی، ڕوناکبیری کورد بە کێشەگەلێکەوە، کە پرۆژەی یەك ساڵ و دوو ساڵ نییە، ئالودە دەکات. لە کاتێکدا ڕوناکبیری کوردی دەبوو زۆر لابەلای مەسەلە و پرسیارە نەتەوەییەکاندا برۆیشتایە، نەك ئەو دابەشبوونە سەیرەی کە بەرهەمی زیاتر لە نیوسەدەی ڕابردووە. دابەشبوونێك کە ڕوناکبیر و ڕۆشنبیری ئێمەی بۆ کۆنەپەرست، کۆنەپارێز و پێشکەوتنخواز ڕیزبەند کردووە و بەزمانێکیش دەدوێن، کە هی ئەمڕۆمان نییە. لە ڕاستیدا دەبێ ڕاشکاوانە و بوێرانە ئەوە ساخ بکەینەوە ئەگەر ئێمە کێشەمان لەگەڵ موسڵمانبوونی خۆمان (بەو واتایەی کۆمەڵگەی کوردیی خۆیان بە موسڵمان دادەنێن) هەیە، بۆ ئاوڕ لە چەند لایەنێکی مەترسیدار نادەنەوە، بۆ نموونە، کە خێڵ و حیزبو سەرکردە دەبێتە نەتەوە، لەباتی ناسنامەی شار و شارستانی و نیشتمانی کورد پتەو بکرێ؟

چۆن ناسنامەیەکی گشتی دابڕێژین و چوارچێوەیەکی فراوان بۆ کوردبوونمان بکەینەوە، تا هەموومان تێیدا جێمان بێتەوە، واتە لە سەروو هەموو باوەڕ و ئینتمایەکی حیزبی و خێڵایەتیەوە بێت. هاوکات چۆن بتوانین لەگەڵ ئازادیی بیروڕادا هەڵکەین و بژارێك لە نێوان بیری سیاسی و ئاییندا بکەین؟

چەندین پرسیارگەلی تر کە لە هەموو شتێك زیاتر بۆ ڕۆشنبیر و ڕوناکبیری کورد گرنگترە. ئەگەر کورد بیەوێ پرۆژەیەکی تەواوی بۆ دابڕان لە ڕابردوویەك کە تەنها بە چەوساندنەوەی کۆتایی پێهاتووە،

هەبێت، ئەوە تەنها بەوە ناوەستێ ڕوناکبیرەکانی هێرش بکەنە سەر ئیسلام و هەموو کەموکورتی و شکستەکانی بەاویتە سەرشانی. دواجار وا بزانێت ئیتر ئەم کاردانەوەیە خودی پرۆژەیەکی شارستانی و گۆڕانە، لە کاتێکدا هیچ بنەما و ڕوانینێکی بۆ چۆنیەتیی هەڵکردن لەگەڵ یەکتر و هەڵسوڕانی کۆمەڵگەی کوردەواری نەبێت، بۆیە بەگشتی ئەو ڕەخنانەی کە تا ئەمڕۆش دەبیسترێن، هەر جۆرێکن لە ڕەخنەی ساغ و دروستکراو، واتە ڕەخنەیەك کە هەر کێشەی ئیسلامگەری و کۆمەڵگەکانی موسوڵمان بۆ خودی ئیسلام کورت دەکاتەوە.

چونکە ئەگەرچی زۆربەی دیدە ڕەخنەییەکان خاوەنی میتۆدی خوێندنەوە و شرۆڤە نین، هەندێکیان ‹میتۆدەی خوێندنەوەیەکی ڕەخنەیەکی کورتکارانە (Redectionist) ڕەچاو دەکەن. بەم پێیەش هەموو هۆکار و فاکتەرەکانی کێشەکە و ئیسلامییەکان بە هەموو جۆرەکانیەوە، دەباتەوە سەر یەك ڕووداو، یەك کەس و بۆ یەك تێکست و مێژوویەك دەگێڕێتەوە! بێگومان نەك تەنها لای ڕوناکبیرانی کورد ئەم هەڵە میتۆدیە هەیە، بەڵکو بەگشتی لە زانستە کۆمەڵایەتی و ئەنترۆپۆلۆجیەکانیشدا هەوڵێك هەیە کە هەمیشە لە شرۆڤە و لێکدانەوەکاندا بە دوای جەوهەرێکی نەگۆڕ و چەسپاودا دەگەڕێن تاکو کێشەکە پێناسە بکرێت .

کۆمەڵگەی ئێمە کە لە هەموو لایەکەوە چەند کێشە بەرەورووی بۆتەوە. دەبێت وەڵامی ئەوەی هەبێ کە سەرچاوەکانی چین و ئاگادار بین کە ئیسلامگەری وردەوردە بەرەو توندوتیژییەکی فیکری (بیرکردنەوە، گوتار و ڕەتکردنەوە) و هێزی چەکدار و تیرۆر دەڕوات. بەڵام کاتێك نوسەرێك یا سیاسەتمەدارێك بەبێ توێژینەوەو لێکدانەوەی زانستی دیاردەی ئیسلامگەری تەنها بە یەك چاو سەیردەکات، کە ئەویش چاوی لادەر، نامۆ، بزێو و هێزێکی دزێو، ئەو زۆر ڕاستیی پشتی ئەو دیاردەیە دەشاردرێتەوە و زەمینەکانی ون دەبن. دیارە بۆ هێزێکی سیاسی، پارتێك ئەمە تا ڕادەیەك جێی پرسیار نییە کاتێك هێزێکی تر کە بە ناوێکی ترەوە دێتە کایەی ململانێی دەسەڵاتەوە، وێنا بکات، بەڵام بۆ ڕووناکبیرێك جێی ڕەتکردنەوە و گومانلێکردنە، چونکە نابینایی لەوەدایە، کە دیاردەیەك لە زەمینە و پێگەی خۆیدا سەیر ناکات. هەڵبەت جیاوازینەکردن لە نێوان ئیسلامێکی گشت خۆماڵی و ئیسلامێکدا کە دیاردەی ئیسلامگەرانەکە. ئیدی چۆن پەردە لەسەر گوتاری ئایدیۆلۆژیی ئیسلامگەری هەڵماڵین، تێگەیشتنە لە کۆمەڵگەی کوردی خۆی کە بانگەشەی ئیسلام دەکات، بەڵام لە ڕێی دارشتەی سیاسیی خۆیەوە. لە کاتێکدا کورد نەتەوەیەکی باوەڕداری موسوڵمانە؟ هەڵبەت پێویستە ڕۆشنبیری ئەمڕۆ لە ڕەهەند و هۆکارەکانی سەرهەڵدانی ئیسلامگەری بە وردی بکۆڵێتەوە، واتە بە وردی گوتاری ئایدیۆلۆجی ئەم ڕەوتە شی بکاتەوە. ئەمەش بە تێگەیشتن لە ئامانج و ویستەکانی و هاوکات ئەنجامدانی دیالۆگێکی تیۆری لەگەڵ خودی بابەتەکەدا بکات. ئەمەش کاتێك دەبێ، کە دوور لە بریاری سیاسی و بریاری پێشوەخت و وتنەوەی قسەڵۆکی کەسانێك، کە لەدەرەوەی کۆمەڵگەکەمان و ئاکام و دەرکەوتەکانی ئیسلام دەژین.

دەکرێ ڕوناکبیرێکی کورد باشتر لە ئەوروپییەك لەم دیاردەیە تێبگات و تێور و لێکۆڵینەوەی زانستی بەرهەمبهێنێت، بۆیە ئەگەر بمانەوێت هۆکارەکانی ئیسلامگەری بزانین، دەبێت ڕەوشی سیاسی و کۆمەڵایەتی و کولتووری و ئابووری و چەندین هۆکاری تر لە بەرچاو بگرین، هەر بۆیە ئاسان نییە بە یەك ڕستە کێشەکە ببڕێتەوە. بێگومان دەتوانین سوود لە نوسەر و لێکۆڵەرە ئۆبجێکتیڤەکانی جیهان وەربگرین. بۆ ئەمەش دەبێ ئاگاداری چۆنیەتی جیهانی دەرەوەی ئیسلام بین، کە چۆن باس لە کێشەکان دەکەن.

ئەنجام

ئەوەی لێرەدا مەبەست بوو، خستنەڕوی ئیسلامگەری بوو بە هەموو جۆرەکانیەوە. ئەوەی کە باس لە مافی مرۆڤ و ئەوەشی گوایە ڕەواج بە زانست دەدات. بێگومان ئەوەشی کە توندوتیژی تەنها زمانێکی بێزمانێتی. دیارە هەرسێ جۆرەکە لە کاراکتەرێکدا یەك دەگرنەوە، ئەویش ئیسلامیزەکردنە. هەڵبەت ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ، کە هەموویان بە تیرۆریست و دوژمنی مرۆڤ و ئاسایش دابنێین. ئیسلامگەرێك باس لە مافی مرۆڤ دەکات و هەوڵی بۆ دەدات، یا باس لە زانست دەکات، دەکرێت داهاتوویەکی لێ چاوەڕوان بکرێ. چونکە جیایە لە ئیسلامگەرێك کە تەنها یەك دروشمی هەیە: ئەویش لەناوبردنی نەیاران و جیاوازیی بیروباوەڕەکانە. پاشان دەبێت بزانین ئێمە چۆن گوزارش لە خودی کێشەکە دەکەین و بۆ چ هۆکارێك دەیگێڕینەوە.

لێرەدا هەوڵمان دا بسەلمێنین کە خودی ئیسلام کێشە نییە، بەڵکو ئەوانەی بە ناوی ئیسلامەوە گوتار دەدەن، چونکە وەك چۆن قسەکردن لە موسوڵمانان بەبێ ئیسلام ناماقوڵە، ئاوەهاش ڕەخنەگرتن لە ئیسلام، بەبێ ئاوڕدانەوە لە ڕەوشی موسوڵمانان نابەجێ و بێمانایە. گرفتی ئیسلامگەری ئەوەیە کە ئیسلام بۆ ئایدیۆلۆژیا، بۆ دروشمی سیاسی و ململانێی دەسەڵات کورت دەکەنەوە. بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری کۆمەڵگەی ئێمە، پێویستی بە ئاوڕلێدانەوە و تێگەیشتنە. چونکە ڕەگی زۆرێکی کێشە و قەیرانەکان لەوێدان. لە کۆتایدا حەز دەکەم ئاماژەبدەم بە وتەیەکی ‹بنجامین باربەر›، کە پسپۆڕی لێکدانەوەی دیاردەی تیرۆر و توندوتیژییە، ئەو باوەڕی وایە « ئەگەر دادوەری بە یەکسانی دابەش نەکرێت، ئەوا بێدادی بە یەکسانی خۆی دابەشدەکات. ئەگەر هەموو کەسێك لە ڕووی مادی و ڕۆحییەوە نەتوانێ خۆش بگوزەرێ، ئەوا هەموو دەکەوینە هەژارییەکی قوڵەوە. دیارە ئەوەش وانەیەکی ڕەقە، کە دەبێ هەردووکمان فێر بکات» .

تێبینی: بۆ خوێندنەوەی دەقەکانی جاڕنامەی ئیسلامی، بڕوانە:

1. مدخل الی حقوق الانسان فی کوردستان العراق›. د . صلاح محمد عزیز . 2000 . ASK.

2. خوێندنەوەیەك بۆ مافی مرۆڤ لە دەقە ئیسلامی و مرۆڤییەکانەوە›. بکر حمە سدیق . ناوەندی ڕۆشنبیری بەدلیسی، 2002.